

Research article

Analysis of the Tombstone Inscriptions of Maulana Zainuddin Abu Bakr Taybadi

Monireh Gaziki-Nezhad ^(a)

a. MA in Social Science, University Lecturer, Department of Visual Arts, Torbat Jam Branch, Islamic Azad University, Torbatjam, Iran

Keywords

Khorasan, Tāybād, Maulana Zainuddin Abu Bakr Tāybādi, tombstone engravings.

Citation

Gaziki-Nezhad, M. (2025). Analysis of the tombstone inscriptions of Maulana Zainuddin Abu Bakr Taybadi. *Greater Khorasan Handicrafts*, 3(9), 63-84.

Use your device to scan and read articles online

Abstract

Tombstones are one of the manifestations of the culture and beliefs of each society and represent the religious customs of the people of each region, which are noteworthy due to their historical and archaeological values. This research has examined the tombstones of the shrine of Maulana Zainuddin Abu Bakr Tāybādi, located in Khorasan Razavi in Tāybād County. To conduct this descriptive-analytical research, one hundred and seven tombstones were studied, and eleven samples were purposefully selected due to their similarity in pattern and design. The collection includes the tombs of Maulana Zainuddin Abu Bakr Tāybādi and four of his relatives, three of the martyrs of the Holy Defense (Iraq-Iran war), and about one hundred tombstones belonging to the residents of Tāybād. The aim of the research is to study the structure of the inscriptions, themes, and designs of the tombstones and to answer the question of what is the form of the inscriptions, designs, and decorations in the structure of the tombstones of this collection? The findings show that the themes containing verses and divine Allah's names refer to the permanence of Allah, the Almighty, and the mortality of sinful man. Tombstones are generally divided into staircase, on ground, raised, etc. shapes with visual elements such as a Mihrab with a circle in the upper part, a Mihrab with horizontal inscriptions one under the other, etc. The motifs have a decorative rhythm that is dominant in the thought and culture of the society of that era and are seen in the form of geometric motifs, plant motifs, and symbolic motifs. The type of script of the inscriptions is mostly Nastaliq and Thuluth, which is written with the content of Quranic verses and hadiths, the name and nickname of the deceased, and the date of his/her death, all of which include a request for forgiveness and pardon for the deceased. (feminine)

DOI: <https://doi.org/10.22034/hgj.2025.522722.1041>

URL: https://hgj.imamreza.ac.ir/article_231561.html

©Authors retain the copyright and full publishing rights.

Introduction

Tombstones in Iran tell various stories from historical periods. In this regard, some tombstones have remained that are visually and conceptually valuable and should be viewed with reflection. Certainly, the carvings and inscriptions on these tombstones tell a story that wishes for mercy for the deceased and reminds the living of the news of a person with a position or thought.

Materials / Methods

The tombstones of Maulana Zeinoddin Abu Bakr Tāybādi in eastern Iran are part of this group, which are divided into two categories: old and new. This study examines the theme and content of the old tombstones. The main issue in this study is the number of eleven tombstones in the shrine of Maulana Zeinoddin Abu Bakr Tāybādi in Tāybād city, which is located in Khorasan Razavi. These tombstones are divided into on ground, raised, a combination of (staircase and raised), and box-shaped forms. The visual elements on this tombstone include a form of a Mihrab with a circle at the top, a Mihrab with horizontal inscriptions one above the other, a rectangle with horizontal inscriptions one above the other, a recumbent or a box with inscriptions of armbands are visible. The designs on these stones are divided into geometric designs (circle, triangle, square, etc.), plant designs (various types of flowers, Islamic and Khattai), and symbolic designs (sun and headstone). The inscriptions are used with Quranic, historical, Naat and Sana, narrations, poems, and proper nouns, and are mainly carved in Nastaliq and Thuluth scripts.

Discussion and Findings

The tomb complex of Maulana Zeinoddin Abu Bakr Tāybādi was studied with one hundred and seven tombstones and eleven old tombstones were selected. The main and thought-provoking topic in the

tombstones of this complex is the dominant belief and thinking of their survivors. In general, the carved and striking items on the stones should be divided into two categories: inscriptions and decorations. The designs and decorations are from the Timurid period and are done with remarkable elegance and beauty. The eight-petal flowers, which are carved into the graves, represent a blessing for the deceased, which is associated with satisfying the thirst and hunger of birds and animals. The themes on the gravestones refer to the eternal God and mortal man. The middle text, in the form of a long rectangle, decorated with floral motifs and an eight-petaled flower with a water spout, may be a wish for heaven and happiness for the deceased soul after death. Although there may have been inscriptions with verses from the Holy Quran, prayers, and poems praising and glorifying the deceased, their distance, separation, and the time of their death. The decorative scroll inscriptions in Nastaliq, Thuluth, and Tasnaq scripts from the Timurid period are all a kind of request for forgiveness from the Lord of the Worlds with a plant theme.

Conclusion

In the Naqshbandi tradition, various admonitions to remember the name of God are written in different lines on the tombstones studied in this study. Words such as Allah, which are found in the Naqshbandi admonitions, can be seen on the tombstones. The number 101, which symbolizes repetition in this tradition, is aligned with the four lines on the tombstone (water, soil, wind, and fire), which also symbolizes repetition and is part of the customs and principles of the Naqshbandi tradition. Numbers such as 18 or 24, which are important in the Naqshbandi tradition, when counted with Abjad letters, are likely to be the name of a person or blessed numbers. The first question of this research, which discusses the form of inscriptions, motifs, and decorations in the structure of the

tombstones of this collection, is given that the Timurids, with the support of people such as Shahrukh Timuri and Shah Sultan Husayn Bayqara, created unique works in the field of architecture. The decorations, form of inscriptions, and engraved motifs on the tombstones of Maulana Zainuddin Abu Bakr Tāybādi and the presence of the Naqshbandi tradition have their roots in the architecture and decorations of that era. In the second question of the research, which examines the aspects of its differences and similarities in the Timurid era onwards, it should be noted that in the Naqshbandi tradition, Quranic verses, azkar and supplications were among the most important methods of this order, and their direct and indirect impact can be found on the tombstones. These effects were so

profound that they continued even in later periods, but they became less prominent with the passage of time.

Acknowledgment

Whoever does not know how to be grateful for today's blessings will be disappointed in tomorrow's mercy. After praising and thanking Allah, the Almighty, I consider it my duty to express my gratitude to my professors who, with their generosity and kindness forgave me for my shortcomings and, with their beneficial teachings and wise reminders, taught me the right way to think and act correctly so that I could continue on my path more steadfastly.

تحلیل نقوش سنگ قبور مزار مولانا زین الدین ابوبکر تایبادی

منیره گزیکي نژاد (الف)*

الف) کارشناسی ارشد، مدرس دانشگاه، گروه هنرهای تجسمی، واحد تربیت‌جام، دانشگاه آزاد اسلامی، تربت‌جام، ایران

چکیده

سنگ قبور یکی از وجوه تجلی فرهنگ و باور هر جامعه و نشان‌دهنده آداب دینی مردم هر منطقه بوده که به واسطه ارزش‌های تاریخی و باستان‌شناسی شایان توجه هستند. این پژوهش به بررسی سنگ‌قبرهای مزار مولانا زین‌الدین ابوبکر تایبادی، واقع در خراسان رضوی، شهرستان تایباد پرداخته است. جهت انجام این پژوهش توصیفی-تحلیلی، ۱۰۷ سنگ‌قبر مورد مطالعه بوده که به دلیل همسانی در نقش و طرح، ۱۱ نمونه به صورت هدفمند انتخاب شد. مجموعه شامل مزار مولانا زین‌الدین ابوبکر تایبادی و چهار تن از اطرافیان و سه تن از شهدای دفاع مقدس و حدود ۱۰۰ سنگ‌قبر مربوط به ساکنین تایباد است. هدف پژوهش مطالعه ساختار کتیبه‌ها، مضامین و نقوش سنگ قبور و پاسخ به این پرسش است که فرم کتیبه‌ها، نقوش و تزیینات در ساختار سنگ‌قبرهای این مجموعه چیست؟ یافته‌ها نشان می‌دهد که مضامین دارای آیات و اسماء الهی به پایداری خداوند سبحان و فناپذیری انسان گناهکار اشاره دارد. سنگ‌قبرها به صورت کلی به شکل پلکانی، خوابیده، افراشته و غیره با عناصر بصری محرابی با دایره در بخش فوقانی، محرابی با کتیبه‌های افقی زیر هم و غیره تقسیم می‌شوند. نقوش دارای ریتمی تزیینی و غالب در اندیشه و فرهنگ جامعه آن دوره بوده و به شکل نقوش هندسی، نقوش گیاهی و نقوش سمبلیک هستند. نوع خط کتیبه‌ها اکثراً نستعلیق و ثلث است که با محتوای آیات و احادیث قرآنی، نام و کنیه متوفی و تاریخ وفات نگارش یافته که جملگی طلب آموزش و بخشش برای متوفی را شامل می‌شود.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۲۱

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۰/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۱/۲۰

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۲/۲۵

شماره صفحات: ۶۳-۸۴

واژگان کلیدی

خراسان، تایباد، مولانا زین‌الدین ابوبکر تایبادی، نقوش سنگ قبور

استناد به مقاله

گزیکي نژاد، منیره. (۱۴۰۴). تحلیل نقوش سنگ قبور مزار مولانا زین‌الدین ابوبکر تایبادی. هنرهای صنایع خراسان بزرگ. ۳ (۹)، ۶۳-۸۴.

از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید.

DOI: <https://doi.org/10.22034/hgj.2025.522722.1041>

URL: https://hgj.imamreza.ac.ir/article_231561.html

©Authors retain the copyright and full publishing rights.

مقدمه

سنگ قبور در ایران، حکایات مختلفی از دوران تاریخی را روایت می‌کنند. از این‌رو، سنگ قبور بجای مانده که به لحاظ بصری و مفهومی قدر دارند را باید با دیده تأمل در آن‌ها نگریست. یقیناً نقش و کتیبه بر این سنگ قبور داستانی را روایت کرده که برای شخص متوفی آرزوی رحمت و برای زندگان، خبر از شخص صاحب‌منصب و یا تفکری را به یاد آورده است. سنگ‌قبرهای مزار مولانا زین‌الدین ابوبکر تاییدی در شرق ایران در زمره این موارد هستند که به دو دسته قدیمی و جدید تقسیم می‌شوند که این پژوهش به بررسی مضمون و محتوای سنگ‌قبرهای قدیمی می‌پردازد. مسئله اصلی در پژوهش حاضر، ۱۱ سنگ‌قبر موجود در مزار مولانا زین‌الدین ابوبکر تاییدی در شهرستان تایباد بوده که در خراسان رضوی واقع شده‌اند. این سنگ قبور به فرم‌های خوابیده، افراشته، ترکیبی از (پلکانی و افراشته) و صندوقی تقسیم شده‌اند. عناصر بصری روی این سنگ قبور فرم محرابی با دایره در رأس، محرابی با کتیبه‌های افقی زیر هم، مستطیلی با کتیبه‌های افقی زیر هم، خوابیده یا صندوقی با کتیبه‌های بازوبندی قابل‌رؤیت هستند. نقوش روی این سنگ‌ها به نقوش هندسی (دایره، مثلث، مربع و غیره) نقوش گیاهی (انواع گل‌ها، اسلیمی و ختایی) و نقوش سمبلیک (خورشید و سرلوح) تقسیم می‌شود. کتیبه‌ها با محتوای قرآنی، تاریخی، نعت و ثناء، روایات، اشعار و اسامی خاص به‌کار گرفته شده و عمدتاً با خطوط نستعلیق و ثلث حجاری شده‌اند. تاکنون پژوهش قابل‌توجهی به مطالعه دقیق سنگ قبور مزار مولانا زین‌الدین ابوبکر تاییدی از نظر ساختار کتیبه‌ها، مضامین و نقوش حک شده بر روی آن‌ها نپرداخته که اهمیت پژوهش حاضر را افزون می‌نماید.

پیشینه پژوهش

به‌صورت کلی پژوهش‌هایی که با سنگ قبور و آرامگاه مولانا زین‌الدین ابوبکر تاییدی مرتبط بوده به این شرح است. موسوی حاجی و همکاران (۲۰۱۲) در پژوهش «سبک مقبره‌سازی متصوفه در شرق خراسان: باخرز، تربت‌جام، تایباد و هرات» با استناد به قرائن تاریخی، شواهد باستان‌شناختی و مدارک معماری، علاوه بر واکاوی و تحلیل ویژگی‌های معماری و تزئینی این مقابر، به تعیین منشأ ظهور

این فرم از معماری در شرق خراسان می‌پردازند. در پایان‌نامه حسینی (۲۰۱۸) با عنوان «تأثیرات تفکرات نقشبندی بر سنگ‌نگاره‌های گورستان شرق کشور در دوره تیموری (مطالعه موردی تربت‌جام، تایباد، خواف و نشتیفان)» به بررسی نمادهای هنر اسلامی-ایرانی در دوره تیموریان پرداخته و کاربرد و مفاهیم نهفته در آن را بیان و تأثیر طریقت نقشبندی در این نمونه‌ها را واکاوی می‌نماید. از دیگر پژوهش‌های مرتبط، مقاله «شناسایی و توصیف سنگ‌قبر خواجه علاء‌الدین علی صانعی باخرزی» از صالحی کاخکی (۲۰۱۱) بوده که به زادگاه و مدفن علی صانعی باخرزی می‌پردازد. رزه در گذشته که از روستاهای تابعه باخرز بوده و اکنون نام آن به مشهدریزه تغییر یافته و از توابع شهرستان تایباد به حساب می‌آید. این روستا زادگاه و مدفن علی صانعی باخرزی بوده که به استناد منابع تاریخی و نیز سنگ‌قبر او که توسط نگارنده در این روستا شناسایی شد، اصل و نسبش را به آل‌برمک می‌رسانید. اختلاف او با امیر علیشیر نوایی موجبات حبس و سرانجام به دار آویختن او در روز عاشورای ۸۹۱ق گردید. حال تاکنون، مطالعه و گزارشی مبنی بر نقش‌مایه‌ها و ریشه‌شناختی اشکال سنگ‌قبرها و تحلیل سنگ‌مزارهای آرامگاه مولانا زین‌الدین ابوبکر تاییدی انجام نشده است.

روش پژوهش

آرامگاه مولانا زین‌الدین ابوبکر تاییدی دارای ۱۰۷ سنگ‌قبر است که ۱۱ مورد از آن‌ها به دلیل قدمت و عدم تکرار، جامعه مورد مطالعه این پژوهش را تشکیل می‌دهند. پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی از طریق گردآوری اطلاعات و بهره‌گیری از نمادشناسی به‌صورت تحقیق میدانی شامل بازدید از سنگ قبور، تصویربرداری و مستندنگاری انجام یافته که با مطالعات کتابخانه‌ای تصحیح و تکمیل گردیده است.

موقعیت جغرافیایی شهرستان تایباد

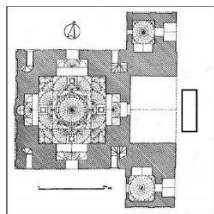
شهرستان تایباد در شرق استان خراسان رضوی واقع شده و از دو بخش جلگه‌ای و کوهستانی تشکیل یافته است. از شمال به شهرستان تربت‌جام و از شرق به کشور همسایه افغانستان و از جنوب به تربت‌حیدریه محدود است. نام شهر، تایب‌آباد بوده و تایباد مخفف آن است. این شهر در ۶۰ کیلومتری

با کشور افغانستان در مرز دوغارون از اهمیت بسیاری برای مبادلات کالا برخوردار است. علی بن حسن باخرزی، نویسنده و شاعر عربی، زین‌الدین ابوبکر تایبادی صوفی و شاعر، ابوالمشرع مالینی محدث و غیره، از مشاهیر این شهر هستند. زبان مردم شهر تایباده فارسی است (Dehkhoda, 1998, pp.10-22).

تصاویر ۱، ۲: موقعیت جغرافیایی شهرستان تایباده (مأخذ: تصاویر نقشه ایران و خراسان (<https://images.app.goo.gl/>))

داخلی به صورت شاه‌نشین صلابت خاصی را به این مکان تاریخی داده است. او معاصر حافظ شیرازی و تیمور گورکانی بود و تیمور ارادت خاصی نسبت به او داشت. زین‌الدین از شاگردان مولانا نظام‌الدین هروی بود. مسجد مولانا از دوره تیموریان باقی مانده و بنام مسجد و آرامگاه مولانا زین‌الدین ابوبکر نیز شناخته می‌شود. اهمیت این بنا بیشتر به دلیل کتیبه‌های کاشی‌کاری معرق سرد و حواشی آن است که شامل نکات ظریف هنری و ویژگی‌های دوره تیموری می‌شود. از ویژگی‌های مهم این بنا، کتیبه آجری بر زمینه کاشی فیروزه‌ای ایوان به خط ثلث به قلم جلال‌الدین محمد بن جعفر است. معماری بنا در ۸۴۸ق به پایان رسیده و بانی آن پیر احمد خوافی، وزیر شاهرخ تیموری، بوده است.

تصاویر ۳، ۴، ۵، ۶: پلان مزار مولانا زین‌الدین ابوبکر تایبادی (Pinterest). نقشه‌های اتوکدی مزار مولانا زین‌الدین ابوبکر تایبادی) محوطه آرامگاه شیخ زین‌الدین ابوبکر تایبادی، مقبره شیخ زین‌الدین ابوبکر تایبادی در داخل محوطه (مأخذ: نگارنده)

مقبره مولانا «زین‌الدین ابوبکر بن شیخ علی بن شیخ ابوبکر بن شیخ احمد بن شیخ محمد بن شیخ محمود بن سهیل تایبادی» در کنار گورستان شهر تایباده، در ابتدای جاده تایباده به خواف واقع شده است. قبر شیخ همانند قبر شیخ جام و میر غیاث‌الدین (در روستای بزد جام) در فضای آزاد مقابل بنایی رفیع، قرار گرفته است که بر گرد مزار او محجری کشیده‌اند و بر بالای مرقدهش همانند مقبره شیخ احمد جامی، درخت پسته‌ای روئیده است. دو لوح سنگی خاکستری‌رنگ، یکی روی قبر و دیگری در بالای سر آن به صورت افراشته قرار دارد. مدفن مولانا زین‌الدین در میان محوطه این مجموعه تاریخی قرار دارد. در مجاورت آن مسجد و ایوانی زیبا همراه با دو حجره دوطرفه در طرفین، با فضای

فرم سنگ قبور تایباد

سنگ مزارهای مجموعه مزار مولانا زین‌الدین ابوبکر تایبادی به‌طور کلی به چند دسته پلکانی، خوابیده، افراشته، ترکیبی از پلکانی و افراشته و صندوقی قابل‌رؤیت هستند. یک سنگ‌قبر در مرحله نخست به معرفی شخص متوفی و سپس به ارتباط بصری و نوشتاری آن با بیننده و انتقال مفاهیم می‌پردازد (Pouyan & Khalili, 2010, p. 99).

جهت این سنگ‌قبرها شرقی-غربی بوده و در این حالت تدفینی، صورت متوفی رو به سمت جنوب و اندکی متمایل به غرب (کعبه) است. در سنگ‌قبرهای پلکانی (تصویر ۱) سنگ‌مزار شکل پلکان و چندلایه دارد. این نوع سنگ‌قبرها از لحاظ جنس، نقش و خطوط شبیه به نوع سنگ‌قبرهای صندوقی بوده و تنها از لحاظ شکل، اندکی متفاوت است. سنگ مزارهای پلکانی دارای شکل یکسان نبوده و تعداد

پلکان‌های آن‌ها متغیر است (Samari & Rezalou, 2020). در دسته سنگ‌قبرهای خوابیده (تصویر ۲) سنگ بر روی زمین به‌صورت افقی قرار گرفته و طول آن‌ها از ۱۳۰-۱۸۶ سانتی‌متر و عرض آن‌ها از ۳۰-۵۴ سانتی‌متر است. این نوع سنگ‌قبرها از نظر تعداد، نسبت به سایر گونه‌ها در این مجموعه رایج‌تر است. سنگ‌قبرهای افراشته (یادبود) (تصویر ۳) بدین‌صورت هستند که معمولاً در عمق کم، در فرم مستطیلی و با یک تکه سنگ بزرگ و یک تکه بر بالای سر قبر قرار دارند. ترکیب پلکانی افراشته تفاوت چندانی از نظر ریخت‌شناسی با سنگ‌های پلکانی ندارد. سنگ افراشته بر بالای سر قبر و بخش بالای سنگ پلکانی قرار گرفته که سراسر حجاری یا ساده است (تصویر ۴). سنگ‌قبرهای خوابیده (صندوقی) فرم کلی آن مکعب مستطیل، بدون سنگ افراشته، دارای طول و عرض و ارتفاع است (تصویر ۵).

جدول ۱: چیدمان عناصر فرمی سنگ‌قبرهای موجود در آرامگاه شیخ زین‌الدین ابوبکر تایبادی (مأخذ: نگارنده)

ردیف	فرم	شرح	تصویر
۱	پلکانی	سنگ‌مزار شکل پلکان و چندلایه دارد. سنگ مزارهای پلکانی دارای شکل یکسان نبوده و تعداد پلکان‌های آن‌ها متغیر است.	 تصویر ۱
۲	خوابیده	سنگ بر روی زمین به‌صورت افقی قرار گرفته و این نوع سنگ‌قبرها از نظر تعداد، نسبت به سایر گونه‌ها در این مجموعه رایج‌تر است.	 تصویر ۲
۳	افراشته	سنگ‌قبرهای افراشته (یادبود) بدین‌صورت هستند که معمولاً در عمق کم، در فرم مستطیلی و با یک تکه سنگ بزرگ و یک تکه بر بالای سر قبر قرار دارند.	 تصویر ۳

 <p>تصویر ۴</p>	<p>تفاوت چندانی از نظر ریخت‌شناسی با سنگ‌های پلکانی ندارد. سنگ افراشته بر بالای سر قبر و بخش بالای سنگ پلکانی قرار گرفته که سراسر حجاری یا ساده است.</p>	<p>ترکیب پلکانی افراشته</p>	<p>۴</p>
 <p>تصویر ۵</p>	<p>سنگ‌قبرهای خوابیده (سندوقی) که فرم کلی آن مکعب مستطیل، بدون سنگ افراشته، دارای طول و عرض و ارتفاع است.</p>	<p>سندوقی</p>	<p>۵</p>

یکی از این موارد است. نقشبندیه گسترده‌ترین فرقه تصوف در قرون هشتم تا دهم هجری قمری بوده است. تعابیر مختلفی در مورد نقشبندیه بیان شده که در اینجا به تعدادی از آنها اشاره می‌شود: نقشبندیه از «امهات سلاسل صوفیه» است (Seyedin, 2008, p. 332). این طریقت، جریانی اصلاحی در دین و تصوف بود (Bukhari, 2004, p. 22). در دوره تیموری، طریقت نقشبندیه در شرق ایران به‌ویژه در تایباد تأثیرات عمیقی بر هنر و معماری مذهبی گذاشت.

محرابی با دایره در بخش فوقانی: این فرم ریشه در تزئینات معماری-مذهبی و عرفانی مکتب تیموری داشته و تزئینات مختلفی از جمله اسلیمی، تزئین و نقوش محرابی بر روی آنها نقش بسته که در هماهنگی با سایر تزئینات سنگ‌قبر قرار دارد. بلندی این فرم، جایگاه نورانیان را در تایباد نشان می‌دهد که بازتاب آموزه‌های عرفانی و مذهبی در مکتب نقشبندیه است. چینش متن و تزئینات ساده در اطراف شیوه سنگ‌قبرهای صوفیانه است. ارتباط میان فرم محرابی، دایره در رأس و اصول نقشبندیه در هنر اسلامی، به‌ویژه در معماری و تذهیب، نشان‌دهنده پیوند عمیق میان زیبایی‌شناسی، هندسه و عرفان است. فرم محرابی به‌عنوان نمادی از جهت‌گیری به سوی قبله و مرکزیت معنوی طراحی

چیدمان عناصر بصری سنگ قبور تایباد

عناصر بصری سنگ قبور تایباد، بازخوردی از شرایط فرهنگی، اجتماعی و دینی و مکتب نقشبندیه در این منطقه بوده که در قالب نقوش مختلف تجلی یافته است. نقشبندیه گسترده‌ترین فرقه تصوف بوده و تعابیر مختلفی در مورد نقشبندیه بیان شده است. مکتب نقشبندیه پیروان زیادی در مناطق مختلف اسلامی از جمله آسیای مرکزی، افغانستان، ایران و هند دارد. معمولاً آرامگاه‌های بزرگان نقشبندیه بسیار ساده و بی‌پیرایه، چینش متن در مرکز و تزئینات ساده در اطراف است. محراب درواقع به‌عنوان یکی از عناصر اصلی در معماری مسجد است که به‌صورت توراتگی در دیوار سمت قبله مشاهده می‌شود. علت استفاده از طرح محراب در سنگ‌قبرهای دوران اسلامی را تأکید بر مسلمان بودن یا مؤمن بودن شخص متوفی برشمرده‌اند. (Marouf-Aghdam et al., 2019, pp. 15-16) هر نقشی نماد و نمایانگر مفهومی متأثر از الگوهای ذهنی و نوع اندیشیدن افراد را بازگو می‌کند. نقوش هندسی، گیاهی، جانوری و انسانی به ریزنقش‌های مختلفی تقسیم می‌شوند. هرکدام از این ریزنقش‌ها ریشه در آیین و تفکرات مردم منطقه تایباد داشته که مانند کتابی مصور بیننده را از دنیای گذشتگان آگاه می‌کند. تفکرات نقشبندیه

می‌شود. در بسیاری از آثار هنری، رأس محراب با یک دایره یا نیم‌دایره تزئین می‌شود که به‌عنوان نقطه کانونی و مرکز توجه عمل می‌کند. این دایره نماد وحدت، کمال و اتصال به حقیقت مطلق است. فرم کلی در سنگ‌قبر اول به شکل محرابی بوده که قسمت بالای آن در داخل دایره‌ای - با چند گل که از گلبرگ‌های ریز و تکرارشونده در سه لایه تشکیل شده - زینت شده‌اند. دو قسمت مثلثی در زیر دایره که با تزئینات ریز و تکرارشونده گل‌برگی آدین شده، قابل‌رؤیت است. تمام لایه‌های جداشونده دایره و کتیبه‌ها به‌صورت نوارهای برجسته لایه‌ای از هم تفکیک شده‌اند. متن کتیبه محرابی شکل در شش سطر مستطیلی و یک سرلوح مثلثی نگارش یافته است. بر بخش صندوقی و پلکانی سنگ‌قبر، دایره‌ای مشابه دایره بخش افراشته با نقوش ریز و تکرارشونده قابل‌رؤیت است. در بخش بعدی، سنگ پلکانی کتیبه‌های نوشتاری در حواشی سنگ، حجاری شده‌اند (تصویر ۱).

در قسمت بالا دایره‌ای از گل‌های گرد و تکرارشونده است که به دلیل فرسودگی قابلیت تحلیل دقیق را ندارد. این دایره خود در داخل یک چندضلعی محاط بوده و این قسمت مربوط به سر متوفی است. این تزئینات ریز و تکرارشونده اطراف کتیبه - که در بالا یک مثلث و ده بخش شش‌ضلعی در پایین قرار دارد - قابل تشخیص است. تمام بخش‌های سنگ‌قبر با نوارهای برجسته لایه‌ای از هم تفکیک شده‌اند (تصویر ۲). متن کتیبه محرابی شکل در هشت سطر مستطیلی و یک سرلوح مثلثی با کناره‌های هلالی کتابت شده است. بخش ابتدایی آن در داخل دایره‌ای با چند گل - ترکیب شده از گلبرگ‌های ریز و تکرارشونده - در سه لایه زینت شده‌اند. تزئینات در لایه اول و دوم دایره هلالی شکل ولی در لایه سوم گلبرگ‌های مثلثی و تیز هستند. دو قسمت مثلثی در بخش پایین دایره که دارای تزئینات ریز و تکرارشونده - از ترکیب گل‌برگ‌های داخل دایره آدین شده - قابل‌رؤیت است. کلیه لایه‌های دایره و کتیبه‌ها با نوارهای برجسته لایه‌ای از هم تفکیک شده‌اند (تصویر ۳). فرم کلی این سنگ‌قبر از سایر سنگ‌های این دسته تبعیت می‌کند. به‌طوری‌که در بالا فرم گرد و دوار و پس از آن محرابی و کشیده می‌شود. با این تفاوت از سایر قبور که نقشی بر آن قابل‌رؤیت نیست (تصویر ۴).

سنگ شامل چند طبقه مستطیلی است که قرارگرفتن سنگ‌قبر اصلی به‌صورت چندلایه شکل گرفته است. این مستطیل بزرگ به همراه سنگ‌قبر اصلی بر روی سکویی که خود با سنگ‌هایی هم‌اندازه تزئین شده در کنار هم ترکیب یافته‌اند. پایه‌هایی ستون‌نما بر روی سنگ سکوماند قرار دارند که ظریف و سرمه‌دانی شکل هستند. این ترکیب‌بندی آدمی را به یاد سنگ‌قبرهای اروپایی می‌اندازد. سنگ‌قبر اصلی مستطیلی بلند و باریک است که تزئینات اصلی روی آن قرارگرفته است. دایره‌ای توخالی در قسمت بالای سنگ اصلی تعبیه شده که تزئینات از اطراف آن آغاز می‌شود. تزئینات ظریف، کتیبه‌های شش‌ضلعی روی سنگ‌قبر را دربرگرفته که احتمالاً تعداد آن‌ها بیشتر بوده و با گذر زمان از روی سنگ‌قبر محو شده‌اند (تصویر ۵).

محرابی با کتیبه‌های افقی زیر هم: کتیبه‌های افقی به‌صورت لایه‌لایه یا زیر هم در این فرم بر روی سنگ‌قبرها چیده شده که یکی از ویژگی‌های برجسته در معماری و تزئینات اسلامی را دنبال می‌کنند. فرم مذکور نه‌تنها عملکرد زیبایی‌شناختی دارد، بلکه با اصول معنایی و رمزی در مکتب نقشبندیه مرتبط است. این مکتب بر پایه تقسیم‌بندی، نظم هندسی و تکرار عناصر استوار است. کتیبه‌های افقی در فرم محرابی با فواصل منظم و تکرار خطوط، نوعی ریتم بصری ایجاد می‌کنند که با ساختار تکراری و تقارن‌گرای نقشبندیه هماهنگ است. فرم محراب، ذاتاً جهت‌دار و به سمت قبله متمرکز است. چنین کتیبه‌ها به‌صورت لایه‌ای زیر هم، این مرکزیت را تقویت می‌کند و نگاه را به سمت نقطه‌ای مرکزی (محراب) هدایت می‌نماید. این جهت‌مندی با اصل تمرکز در نقشبندیه هم‌راستا است. در هنر اسلامی، استفاده از سطوح مختلف و کتیبه‌های تو در تو می‌تواند نماد لایه‌های مختلف دانش، معنا و عرفان باشد، همچون نقشبندیه که وجوهش نمادین بوده و هر تکرار یا لایه می‌تواند مفهوم معنوی خاصی داشته باشد. کتیبه‌های افقی معمولاً شامل آیات قرآنی یا اذکار هستند. در سنت نقشبندیه که تأکید زیادی بر ذکر و معنا دارد، وجود این کتیبه‌ها نه‌تنها تزئینی، بلکه معرفتی و کاربردی نیز هست و حضور آن‌ها در فرم محرابی، نوعی تلفیق هنر بصری و معنوی به شمار می‌آید. در سنگ ششم، گنبد قبر بر روی دو پلان از جنس آجر و

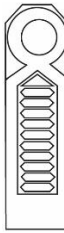

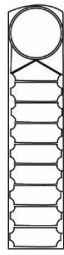

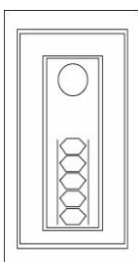

به رنگ سرخ که اولی بزرگ‌تر از دومی است، قرار دارد. سنگ سیاه مستطیل‌شکلی که بر قسمت بالای سنگ‌قبر قرار داشته، نشان از قدمت آن دارد. کتیبه‌ای محرابی‌شکل در قسمت پایین سنگ سیاه قرار دارد که شامل هفت بخش است. قسمت سرلوح و کادر قوس‌دار کتیبه با هلال‌های دالبری‌شکل در اطراف آن، فرم سنگ‌قبر را دوارتر کرده و شش مستطیل مساوی و متوازی در بخش زیرین آن کشیده شده است (تصویر ۶). فرم کلی این‌گونه سنگ‌قبر به شکل محراب بوده و دارای رنگ خاکستری روشن و جنس آهکی است. کتیبه‌های افقی فضای میانی سنگ را دربرگرفته و این کتیبه‌ها در چهار سطر خوانا بر روی سنگ نگارش یافته است. هر سطر بر روی اشکالی سرمه‌دان‌مانند از سطر بعدی با مرزبندی مشخص تفکیک شده است. در بخش سرلوح آثاری از کتابت قابل‌رؤیت بوده که خوانایی نداشته و بعد از کتیبه‌های میانی فضای خالی قابل‌رؤیت است (تصویر ۷).

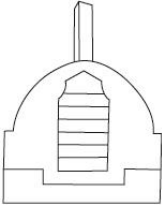

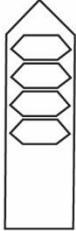

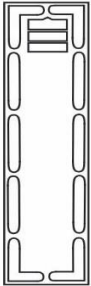
سنگ افراشته سفیدرنگی به شکل چندضلعی که از بالا به پایین طول آن کم می‌شود، جنس آن احتمالاً مرمر یا سنگ‌آهکی مرغوب است که در ساخت بناهای مذهبی و سنگ‌قبرهای مهم استفاده می‌شده است. سنگ در گذر زمان دو تکه شده که با مصالح محلی به هم اتصال یافته است. در قسمت بالایی، شش سطر و در پایین نه سطر قابل‌تشخیص است. خطوط کتیبه بر روی سنگ به شکل مرتب و سنجیده نگارش یافته و هر سطر از سطر بعدی با مرزبندی مشخص تفکیک شده است. پشت این سنگ دارای مربعی شاخص و زیبا بوده که با سیمان تا نیمه پوشانیده شده و حجاری‌های احتمالی آن از چشم پنهان است (تصویر ۸).

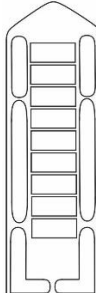
خواییده یا صندوقی با کتیبه بازوبندی: این فرم نشانی از تواضع، فروتنی و ارزش‌گذاری مبنی بر افقی بودن به‌جای

عمودی بودن دارد. بیانگر خانه ابدی آدمی و نمادی از سکون و آرامش بوده که در مفاهیم تصوف و مکتب نقشبندی اهمیت ویژه‌ای دارد. کتیبه‌هایی که اطراف این سنگ‌قبرها نگارش یافته معمولاً اذکار صوفیانه و اشعار عرفانی را شامل می‌شوند و اشاره به فنای آدمی و بقای الهی دارند که در اندیشه نقشبندی بنیادین است. سنگ‌قبر نهم دارای شکلی مستطیلی با طول ۱۷۰ سانتی‌متر و عرض ۳۰ سانتی‌متر است. گذر زمان و شرایط جوی سبب شکستگی سنگ از میانه شده که نقوش بخش بالایی سنگ قابل‌تشخیص است. حواشی بازوبندی با کتابت کلماتی در اطراف، بخش مرکزی را دربرگرفته است. نقوش بخش مرکزی گل‌های چندپر بوده که شاید در لابه‌لای آن‌ها متنی کتابت شده است. بر بخش پایینی سنگ اثری از طرح و نقش قابل‌تشخیص نیست (تصویر ۹). فرم کلی این سنگ‌قبر صندوقی بوده و کتیبه‌های بازوبندی، بدون فاصله و تزیین به تعداد ده عدد در حواشی، تزیینات و کتیبه‌های افقی زیر هم در بخش میانی را احاطه کرده‌اند. جنس سنگ احتمالاً آذرین یا ماسه‌سنگ سخت باشد. طول سنگ از پایین به بالا متناسب با اندازه بازو و کنجی‌ها افزایش می‌یابد. سرلوحی محرابی به همراه دو سطر مستطیلی متناسب با هم کشیده شده‌اند. نقوش گیاهی و ختایی بر فضای زیرین کتیبه‌های مستطیلی قابل‌تشخیص بوده، اما با گذر زمان از سطح سنگ پاک شده است (تصویر ۱۰). فرم کلی این سنگ‌قبر محرابی، از نوع خواییده و به رنگ خاکستری است. تعداد هشت حاشیه بازوبندی در اطراف آن قابل‌شمارش بوده که ابیاتی بر آن قابل‌تشخیص است. تعداد نه مستطیل کشیده به‌علاوه یک سرلوح مثالی بر روی سنگ قابل‌رؤیت است که خطوطی بر آن‌ها کتابت شده‌اند. بخش پایین کتیبه میانی خالی و شاید نقوشی با گذر زمان از آن ناپدید شده‌اند (تصویر ۱۱).

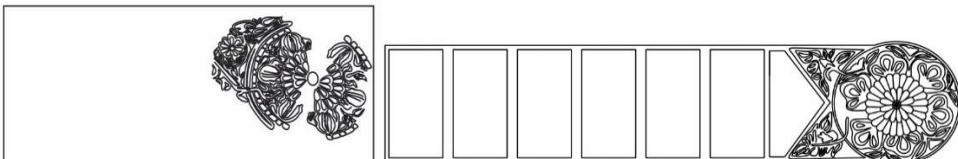
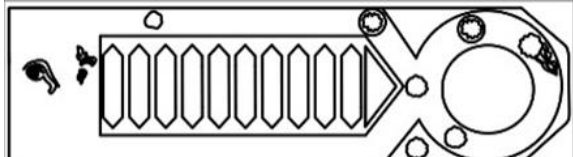
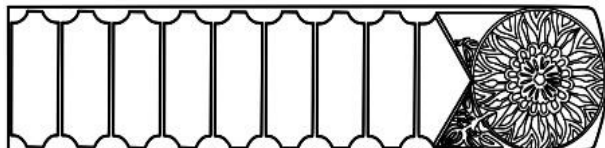
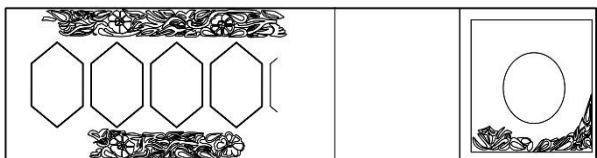

جدول ۲: چیدمان عناصر بصری سنگ‌قبرهای موجود در آرامگاه شیخ زین‌الدین ابوبکر تایب‌ادی (مأخذ: نگارنده)

ردیف	نوع	جنس	اندازه	آنالیز خطی	تصویر
۱	فرم محرابی با دایره در بخش فوقانی	سنگ آهک یا سنگ تراورتن	طول ۳۰۰ سانتی‌متر عرض ۱۳۵ سانتی‌متر ارتفاع ۱۸۵ سانتی‌متر		 تصویر ۱
۲		سنگ آهک فشرده یا سنگ	طول ۱۸۶ سانتی‌متر عرض ۵۴ سانتی‌متر		 تصویر ۲
۳		سنگ آهکی یا ماسه‌ای سخت	طول ۱۵۰ سانتی‌متر عرض ۳۴ سانتی‌متر		 تصویر ۳
۴		گراپیت یا بازالت	طول ۱۲۹ سانتی‌متر عرض ۳۰ سانتی‌متر		 تصویر ۴
۵		مرمر خراسانی با رگه‌های طبیعی	طول ۲۲۰ سانتی‌متر عرض ۹۳ سانتی‌متر ارتفاع ۵۷ سانتی‌متر		 تصویر ۵

 <p>تصویر ۶</p>		<p>طول ۳۸۰ سانتی‌متر عرض ۱۵۵ سانتی‌متر ارتفاع ۱۳۰ سانتی‌متر</p>	<p>اجری سرخ‌رنگ</p>	<p>محرابی با کتیبه‌های افقی زیروهم</p>	<p>۶</p>	
 <p>تصویر ۷</p>		<p>طول ۱۳۰ سانتی‌متر عرض ۳۵ سانتی‌متر</p>	<p>سنگ آهکی</p>		<p>محرابی با کتیبه‌های افقی زیروهم</p>	<p>۷</p>
 <p>تصویر ۸</p>		<p>طول ۱۵۶ سانتی‌متر عرض ۴۲ سانتی‌متر</p>	<p>مرمر یا سنگ آهکی</p>			<p>محرابی با کتیبه‌های افقی زیروهم</p>
 <p>تصویر ۹</p>		<p>طول ۱۷۰ سانتی‌متر عرض ۳۰ سانتی‌متر</p>	<p>سنگ لاشه یا سنگ رسوبی</p>	<p>خوابیده یا صندوقی با کتیبه‌های بازوبندی</p>		
 <p>تصویر ۱۰</p>		<p>طول ۱۳۰ سانتی‌متر عرض ۳۳ سانتی‌متر ارتفاع ۲۰ سانتی‌متر</p>	<p>سنگ آذرین یا ماسه‌سنگ سخت</p>		<p>خوابیده یا صندوقی با کتیبه‌های بازوبندی</p>	

 <p>تصویر ۱۱</p>		<p>طول ۷۶ سانتی متر عرض ۲۳ سانتی متر</p>	<p>سنگ آهکی خاکستری یا سنگ رسوبی</p>		<p>۱۱</p>
---	---	--	--------------------------------------	--	-----------

جدول ۳: انواع تزیینات سنگ قبرهای موجود در آرامگاه شیخ زین الدین ابوبکر تایبادی (مأخذ: نگارنده)

تزیینات	ردیف	
	۱	
	۲	
	۲	
-	۴	
	۵	
-	۷	۶
	۹	۸
-	۱۱	۱۰

چیدمان نقوش روی سنگ قبور تایباده

تنوع نقوش بر روی سنگ قبور آرامگاه شیخ زین الدین ابوبکر تایبادی مشهود بوده و به هندسی، گیاهی و سمبولیک

تقسیم می‌شود. هرکدام از انواع نقوشها و تصاویر روی سنگ قبرها ریشه در تفکرات بومی و محلی در شهرستان تایباده داشته که بدین شرح است. بعضی سنگ قبرها

تزیینات و افزودنی‌های خاصی دارند که امروزه بیشتر شامل ادعیه، آیات قرآن و اشعار است. این اشعار ممکن است از خود متوفی و یا از دیگران برای او گفته شده باشد که تاریخ ولادت، وفات، صفات او و غم و اندوه از دست دادنش را بیان می‌کند، اما در زمان‌های دورتر، تصاویر و تزیینات معناداری هم به سنگ‌ها نقش می‌شد که با شغل و یا جنسیت متوفی و خصوصیات اخلاقی و روحی او در ارتباط بود (Pouyan & Khalili, 2010, p. 105).

نقوش هندسی

در سنت‌های اسلامی و ایرانی، اشکال هندسی معمولاً دارای مفاهیم رمزی هستند. نقوش هندسی روی سنگ‌قبرهای آرامگاه شیخ زین‌الدین ابوبکر تایبادی به دایره، مثلث، مربع، مستطیل، چندضلعی و محراب تقسیم می‌شود که وجود مذهب تسنن و فرقه حنفی و تفکرات نقشبندیه بر آن تأثیر داشته است.

دایره: بر روی سنگ قبور تایباد نقش دایره به‌ندرت به‌تنهایی کارشده و بیشتر به‌صورت سرلوحی بر سنگ‌قبر آمده که نماد خورشید جاودان بر رأس سنگ و معمولاً داخل آن نقوش گیاهی و اسلیمی همانند انوار آن قابل‌رؤیت هستند. دایره، نماد بی‌انتها بودن، روح، کمال، وحدت و بی‌زمانی در عرفان اسلامی است. دایره بدون ابتدا و انتها، نماد چرخه زندگی و مرگ، بازگشت به مبدأ هستی، روح آزادشده از قید ماده، تولد دوباره و رسیدن به آرامش ابدی است. در تصوف و عرفان، دایره نشانه وحدت وجود و سیر صعودی سالک در مسیر عرفانی محسوب می‌شود. این دایره در کنار نمادهایی همچون گل یا عناصر اسلیمی و گیاهی کمال روحی و ارتباط با ملکوت را نشان می‌دهد. ریشه این نماد به دوران باستان بازمی‌گردد، به‌طوری‌که در تمدن بین‌النهرین، مصر و یونان دایره نماد خورشید، جاودانگی و نظم کیهانی است. در هند باستان شکل ماندالا به‌عنوان طرحی مقدس برای مراقبه و تمرکز، نشان‌دهنده کائنات و وحدت بین انسان و جهان است. در آیین زرتشتی، دایره در طراحی فرّه ایزدی و نمادهایی چون فروهر، نشان از پیوستگی با منشأ الهی دارد. مربع: مربع در فرهنگ قدیم مردمان تایباد نماد چهار عنصر طبیعت (آب، خاک، هوا، آتش) و نشانه تعادل، ثبات و استواری و حتی نشان‌دهنده چهار جهت اصلی است. چهار

ضلع برابر مربع نشان‌دهنده عدالت و برابری، حضور خداوند در همه جهات و پایداری روح پس از مرگ است. تاریخچه این شکل هندسی در معماری ایرانی و اسلامی نقش مهمی داشته و در نقشه مساجد و محراب‌ها به‌کار می‌رفت. مربع معمولاً بر روی سنگ‌قبرهای صوفیان، عرفا و علمای تایباد به‌کاررفته و بر روی سنگ‌قبرهای درگذشتگان جوان یا کامل‌نشدگان زندگی کمتر مشاهده می‌شود، زیرا معنای «کامل شدن» دارد. در بعضی از این سنگ‌ها، مربع کوچک در بالا یا وسط سنگ به‌صورت قاب تزیینی برای نام یا آیه آمده است و گاهی هم به جایگاه لوح روح تعبیر می‌شود. مربع در فضای عرفانی و اسلامی و صوفیانه نماد نظم کیهانی و تعادل در آفرینش بوده که ویژگی‌هایی چون تجرد، تقوا و پیروی از نظم الهی را دنبال می‌کند.

مستطیل: این نقش هندسی معمولاً نمایانگر حریم یا محدوده مقدس قبر بوده که برای تمایز آن از سایر قبور به‌کار می‌رفته است. مستطیل افقی نماد فانی بودن انسان و جایگاه او در بستر خاک، ساختار دنیا با آغاز و پایان مشخص و نشانه زمان‌بند بودن زندگی است. در باورهای عرفانی منطقه تایباد، مستطیل به‌مثابه ورود به عالم معنا، سیر و سلوک عرفانی، راه طریقت و مقام عرفا بوده است. مستطیل نه‌فقط در سنگ، بلکه در نقش برجسته‌ها و کتیبه‌های روی آن‌هم استفاده می‌شد، به‌طوری‌که داخل مستطیل، متن‌های دعا، آیه یا نام فرد را به‌عنوان چارچوب تقدیر می‌نوشتند. مستطیل، نماد قبله یا محراب و جهت‌گیری فرد متوفی نسبت به قبله و ارتباط او با عبادت و دین است. نظم هندسی مستطیل نماد درگاه یا دروازه ورود و عبور به جهان باقی است.

محراب: نقش محراب بر روی سنگ‌قبرهای مزار مولانا ابوبکر تایبادی از نمونه‌های هنر حجاری و معماری اسلامی در دوره تیموری یا پیش از آن بوده که گاهی به‌صورت محراب مانند هم قابل‌رؤیت است. محراب نشانی از جهت قبله و تأکید بر معنویت و عبادت است و معمولاً بر بخش بالایی سنگ‌قبرها قرار دارد. تزیینات اسلیمی، ختایی و هندسی در درون و یا بیرون نقش محراب قرار داشته و کتیبه‌های قرآنی و اشعار و احادیث را شامل می‌شود. محراب حاوی مضامین عرفانی و مذهبی بوده که اشاره به مقام علمی، عرفانی و زهد

صاحب مزار است. نقش محراب چون با کتیبه‌های نگارش شده و نقوش تزئینی فراوان درمی‌آمیزد بر مقام روحانی شخص متوفی می‌افزاید.

نقوش گیاهی

نقوش گیاهی بر روی سنگ‌قبرهای این مجموعه نشانه‌هایی عمیق و چندلایه از نمادها و زیبایی‌شناسی عرفانی، اسلامی و مذهبی هستند. نقوش گیاهی و شاخه‌های پیچان نماد زندگی، رشد و تداوم بوده و نشان می‌دهد روح پس از مرگ نابود نمی‌شود، بلکه در مسیر تکامل ادامه می‌یابد و حیات جاودان دارد. برگ‌ها و گل‌هایی مانند نیلوفر و نرگس نماد باغ‌های بهشتی و تصویری از آسایش روح در جهان پس از مرگ هستند. در مکتب تصوف با توجه به رشد دائمی گیاهان، این نقوش اغلب به مفهوم رستاخیز و تولد دوباره، رشد روحانی و رسیدن به وصال الهی هستند. نقوش گیاهی بیانگر جلوه و جمال خداوندی بوده و چون در اندیشه اسلامی طبیعت تجلی آفرینش خداوند است، بازنمایی آن در هنر، ستایش معبود محسوب می‌شود. به دلیل محدودیت‌های شرعی در به تصویر کشیدن انسان‌ها، هنرمندان با استفاده از نقوش گیاهی و هندسی احساسات عرفانی و روحانی را منتقل می‌کردند.

گل: گل چندپدر در فرهنگ شهرستان تایباد یکی از نمادهای بسیار کهن ایرانی و جلوه‌ای از سنگ‌تراشی ایرانی در دوره تیموری است. این نقوش نه فقط جنبه تزئینی داشته، بلکه نماینده تکامل روح، زیبایی ابدی، نماد بهشت، رستگاری و جاودانگی است. در سنگ‌نگاری‌ها، گل شش‌پر نشانه کمال انسانی یا زندگی جاودان بوده و قدمت آن به دوره هخامنشیان و ساسانیان برمی‌گردد. نقش گل بر سنگ مزار مولانا ابوبکر تایبادی می‌تواند اشاره‌ای به جایگاه عرفانی و روحانی او داشته باشد. موتیف‌ها اغلب شامل گل‌های ختایی، اسلیمی، گل لاله یا گل سرخ هستند که با مهارت بر سنگ حک شده‌اند.

نقوش سمبلیک

نقوش سمبلیک روی سنگ‌قبرهای مزار مولانا ابوبکر تایبادی، جلوه‌گر آمیزه‌ای از هنر، عرفان و باورهای مذهبی مردمان این منطقه است. این نقش‌ها نه فقط جنبه تزئینی

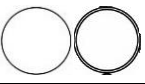

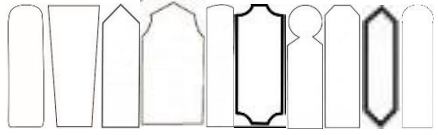
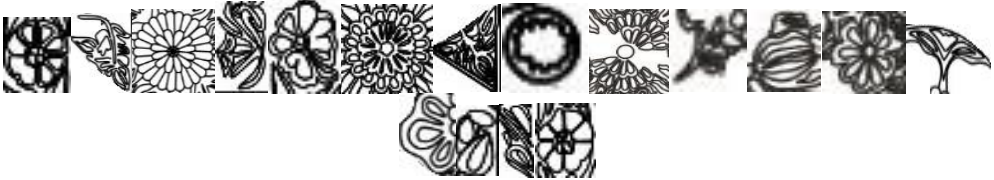

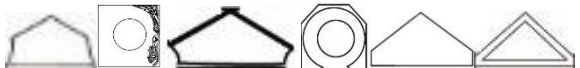
دارند، بلکه حامل مفاهیم نمادین و معنوی هستند. از جمله نقوش موجود در این دسته، خورشید و سرلوح است.

خورشید (شمسه): این نقوش در کنار عناصر خوشنویسی، هندسه مقدس و تزئینات اسلیمی، جایگاه والای معنوی و عرفانی صاحب مزار را بازتاب می‌دهند. در این قبور شمسه معمولاً در مرکز سنگ و در بالای نام متوفی حجاری شده است. نقش آن به صورت دایره‌ای با شعاع‌هایی منظم و گاه ماریچ بوده که نمایانگر مرکزیت حق، وحدت و نور الهی در عرفان اسلامی است. این خورشید نماد حضور خداوند در قلب هستی و روح انسان عارف است. این نقش، نماد کثرت در وحدت و وحدت در کثرت است. کثرت تجلی صفات خداوند است که در این نقش به صورت اشکال کثیر ظهور یافته و از مرکزی واحد ساطع شده‌اند. این نقش همان‌طور که از نام آن پیداست، مفهوم نور را تداعی می‌کند. همان‌طور که قرآن کریم نیز خداوند را نور می‌نامد: «الله نور السموات و الارض». پس در واقع، شمسه نمادی از خداوند محسوب می‌شود. نور در تمامی مذاهب حضور وسیعی دارد و در اقوام بدوی نیز شاهد حضور «خورشید» به عنوان «خدا» هستیم.

سرلوح: به بخش بالایی سنگ قبر گفته می‌شود که معمولاً به شکل مثلثی، چندضلعی، مربعی، دایره‌ای و یا ترکیبی از این اشکال مشاهده می‌شود. سرلوح معمولاً دارای تزئینات، آیات قرآن، اشعار عرفانی یا نمادهای خاص بوده که هرکدام از معنای عرفانی یا اجتماعی ویژه‌ای برخوردارند. بر روی سنگ قبور این مجموعه انواع سرلوح قابل‌رؤیت است.

حفره: روی برخی سنگ قبور (تصویر ۵) فرورفتگی‌هایی در سطح سنگ تعبیه شده که به آن اصطلاحاً طشت آب هم گفته می‌شده و کاربردهای مختلفی داشته است. هدف از آن، جایی برای جمع شدن آب باران و یا ریختن دانه برای پرندگان بوده تا حیوانات از آن تغذیه نموده و ثواب و بخششی جهت عفو گناهان متوفی باشد. در برخی گفته‌ها از این حفره‌ها برای ریختن گلاب یا روغن به‌عنوان نمادی از پاکی و تطهیر یا برای قرار دادن شمع یا چراغ به‌منظور روشنایی مزار نیز استفاده می‌شده است.

جدول ۴: چیدمان نقوش روی سنگ قبور آرامگاه شیخ زین‌الدین ابوبکر تایادی (مأخذ: نگارنده)

	دایره	
	مثلث	
	مربع	
	مستطیل	
	چندضلعی	
	محراب	
گیاهی	گل	
سمبولیک	خورشید	
	سراوح	

کتیبه‌ها و محتوای آن

قدیمی‌ترین قبرستان‌های ایران، مربوط به تمدن‌های کهن فلات ایران است. تمدن‌هایی همچون سیلک، جیرفت، زاویه و غیره. زینت‌بخش بسیاری از موزه‌های جهان، آثار باستانی به‌دست‌آمده از این تمدن‌هاست. تعداد زیادی از قبرستان‌های قدیمی بر اثر حفاری‌های غیرمجاز از بین رفته‌اند و بسیاری نیز در قرن‌های اخیر تخریب شده‌اند و به‌جای آن‌ها مدرسه یا مسجد ساخته شده است (Ahmadzadeh, 2018, p. 137). زبان رسمی کتیبه‌ها عربی است. کتیبه‌ها از قاعده خاص در زبان عربی، چه از نظر شیوه بیان و چه از نظر محتوا تبعیت می‌کردند، اما به تدریج زبان فارسی به کتیبه‌ها وارد شد. مدارک موجود نشان می‌دهد که زبان فارسی در ابتدا در کتیبه‌های احداثیه در شرق ایران رواج و از آنجا به دیگر نقاط گسترش یافته است.

قدیم‌ترین نمونه به‌دست‌آمده در این زمینه، کتیبه‌ای به تاریخ حدود ۴۴۷-۴۵۱ ق در سفیدبلند افغانستان است که چند بیت شعر فارسی در مدح محمد بن نصر قراخانی را شامل می‌شود. سنت به‌کاربردن شعر در کتیبه‌های احداثیه به‌سرعت در قلمرو غربی جهان اسلام از جمله آناطولی، پالمو، مسینا و الحمراء به‌خصوص در بناهای غیردینی گسترش یافت. نکته دیگر، به‌کار بردن خط و زبان پهلوی در منطقه دامنه‌های البرز در جنوب دریای خزر در مقابر برجی لاجیم و رسکت و رادکان غربی است که از رواج فرهنگ و سنت‌های دوره ساسانی در قرون اولیه هجری در این مناطق حکایت می‌کند. جدا افتادگی این مناطق به سبب وضع جغرافیایی آن‌هاست که عملاً باعث جدا شدنشان از دیگر مناطق ایران، هم به لحاظ مکانی و اقلیم و هم سیاسی شده است (Belser, 2006, p. 25). کتیبه‌های موجود بر روی سنگ

قبور آرامگاه شیخ زین‌الدین ابوبکر تایب‌الدین شامل کتیبه‌های قرآنی، تاریخی، شعر، نعت و ثنا و معرفی متوفی است. سنگ قبر شماره ۱ شامل کتیبه‌های قرآنی، تاریخی و شعر می‌شود. سنگ مزار شیخ زین‌الدین ابوبکر تایب‌الدین (تصویر ۱) به قلم زیبای نستعلیق بوده که این عبارت بر آن مشاهده می‌شود:

«کل شی هالک الا وجهه، هذا مرقد مرحوم قطب الاقطاب مولانا، شیخ زین‌الدین ابوبکر بن شیخ علی بن شیخ ابوبکر بن شیخ احمد بن شیخ محمد بن شیخ محمود بن شیخ سهیل تایب‌الدین وفات یوم پنجشنبه سلخ محرم ۷۹۱ [...] بسالاش شدند مخدوم نامی» در پایین سنگ دیگری که لوح مزبور بر روی آن قرار گرفته است نوشته شده: ۱۳۲۹. «عمل حاجی اکبر حجار اصفهانی دربان حضرت سیدالشهداء ولد مرحوم الله کرم اسکندری، ۱۳۷۰». در بالاسر قبر، سنگ افراشته‌ای از همان جنس قرار دارد که قسمت بالای آن با چند گل که در داخل دایره‌ای قرار گرفته‌اند، تزئین شده و در زیر آن عبارات ذیل به خط نستعلیق آمده است: «هوالباقی سنه احدی و تسعین بود تاریخ گذشته هفتصد از سلخ محرم شده نصف‌النهار از پنج‌شنبه که روح پاک مولانای اعظم سوی خلد برین رفت و ملایک همه گفتند از جان خیرمقدم». علاوه بر این، سنگ سیاه دیگری نیز در بالاسر قبر وجود داشته است که بر روی آن این اشعار به خط نستعلیق نگارش شده بود: «در زمان خسرو گیتی ستان شاه‌عباس آن شه عالی‌مقام / شاه‌گردون حشمه کیوان غلام نقد اولاد امیرالمؤمنین / در فن وجود و سخا مرد تمام عبد اکبر خواجه‌درویش آنکه بود / ای محجر ساخت از سنگ رخام بهر قبر شیخ زین‌الدین علی. در هزار و سی به توفیق الله (اله) تا بماند نام نیکش بر دوام». با توجه به این ابیات معلوم می‌شود که محجر خاکستری در ۱۰۳۰ ق توسط شخصی بنام «خواجه درویش» تقدیم مزار مولانا شده است.

سنگ قبر شماره ۲ دارای کتیبه‌های نعت و ثنا و معرفی متوفی است (تصویر ۲). به دلیل فرسایش و گذر زمان و کیفیت کم‌رنگ حکاکی‌ها کلمات اندکی خوانایی دارند: در بالای سنگ عباراتی شبیه «هوالباقی» و «بسم‌الله الرحمن الرحیم» و «ان الله... مرحوم» کتابت شده‌اند.

سنگ قبر شماره ۴ از نظر فرمی مشابه سنگ‌های قبلی، اما فاقد خط کتابت و نقش است (تصویر ۴).

سنگ قبر شماره ۵ شامل کتیبه‌های معرفی متوفی و تاریخی است. دو قبر دیگر نیز در داخل صحن، برجسته‌تر از سایر قبور ساخته شده‌اند یکی از آن‌ها (تصویر ۵) که در انتهای صحن واقع شده و در کنار آن نیز درختی روئیده است، دارای سنگ‌قبری مشابه سنگ‌قبر مزار مولانا است که بر روی آن چنین نوشته شده است: «... شیخ ... الرحیم ابن حضرت قطب الاقطاب مولانا شیخ زین‌الدین ابوبکر تایب‌الدین به تاریخ ۱۷ ماه رجب ۷۸۲» که به نظر می‌رسد مربوط به یکی از فرزندان شیخ باشد.

سنگ قبر شماره ۶ با کتیبه‌های معرفی متوفی و تاریخی مزین شده است. قبر دیگری (تصویر ۶) که در کنار محجر مرقد مولانا قرار گرفته، فاقد لوح است، اما «محمد علی منشی» به قبری اشاره می‌کند (احتمالاً منظورش همین قبر باشد) که بر لوح آن به قلم نسخ نوشته بودند: «هوالباقی وفات المرحوم المغفور المبرور الواصل الی جوارا الملک الصمد الهادی مولانا قطب الملّه والدین محمد ابن جناب مغفرت پناه (ه) خواجه نورالدین تایب‌الدین فی شهر ربیع‌الاول سنه خمس و ثمانین و تسعمائه و جعل الجنه مثواه، القبر صندوق العمل».

سنگ قبر شماره ۷ بر بخش سرلوح بالا عبارت «الحکم لله» که نعت و ثنای الهی بوده، قابل تشخیص است. بر بخش‌های چندضلعی بعدی عبارات معرفی متوفی «آرامگاه مرحوم مغفور، محمود سلطان ابن مرحوم، حاجی نائب محمد تایب‌الدین، بتاريخ ۱۲ ماه صفر ۱۳۰۳ هجری» به خط نستعلیق قابلیت خوانایی دارد (تصویر ۷).

سنگ قبر شماره ۸ شامل کتیبه‌های قرآنی، نعت و ثنا و معرفی متوفی است. در بالای سر قبر شیخ سنگ افراشته سفیدرنگی (تصویر ۸) قرار دارد که بر روی آن به خط ثلث زیبایی این عبارات نوشته شده است: الحمدُ لِمَن جعل زین الدّین منوطاً بالأعمال الصّالحات والصّلوٰه علی نبیه محمّد المّحمود بالسّنه (؟) المیا من والبرکات وعلی اله اصحاب الدّیوان الحقیقه و صدوریه (؟) ایوان الشّریعه و الطّریقه بعد فغیر حاف (؟) علی ارباب العقول و التّهی ان هذه الدار محل بطرق الحدوث والفنا لامقام تَصَوَّر التُّبُوت والْبَقَا فطوبی

روح مرده پس از مرگ باشد. در کنار آن کتیبه‌هایی با آیات قرآن کریم، ادعیه، شعرگونه‌هایی برای ستایش و تمجید از فرد متوفی و دوری و فراق و زمان مرگ اوست. کتیبه‌های تزئینی مورق به خط نستعلیق و ثلث و تعلیق در دوره تیموری همگی به نوعی درخواست آموزش از پروردگار جهانیان با مضمون گیاهی است. حضور تیموریان در شرق کشور با افزایش جایگاه بزرگان نقشبندیه همزمان بود. این موهبت مشایخ حتی در دوره‌های بعد نیز ادامه داشت به طوری که آرامگاه‌ها و قبور برگرفته از دوره تیموری و طریقت آنان قابل تأمل است. از ویژگی‌های طریقت نقشبندیه در شرق ایران، استفاده از آیات قرآنی بر روی سنگ قبور افقی یا عمودی بالا و پایین سر متوفی است. این آیات قرآنی، اشعار و ادعیه در مدح و ثنای متوفی حلقه اتصال بین انسان با پروردگار است.

با توجه به بررسی ساختار کتیبه‌ها، مضامین، نقوش، فرم و تزئینات سنگ قبور مجموعه آرامگاه شیخ زین‌الدین ابوبکر تاییدی دریافت می‌شود که رواج طریقت نقشبندی در آن دوره سبب استفاده از آیات برخوردار از کلمه «الله» بر سنگ قبرها گردد. احتمالاً به دلیل آنکه در طریقت نقشبندی در مرحله نفی و اثبات به طور خاص کلمه «الله» بر سمت راست قلب کوبیده و نام خداوند را در جان و قلبشان می‌پروراندند. همچنین در طریقت نقشبندی، ادکار مختلف برای یادآوری نام خداوند استفاده می‌شد که در سنگ مزارهای مورد مطالعه در این پژوهش نیز با خطوط مختلف نگارش شده است. کلماتی همچون الله که در ادکار نقشبندیه وجود دارد، بر روی سنگ قبور قابل مشاهده است. عدد ۱۰۱ که در این طریقت نماد تکرار است همسو با چهار سطر روی سنگ قبر (آب، خاک، باد و آتش) بوده که آن نیز نماد تکرار و جزء آداب و اصول طریقت نقشبندیه است. اعدادی مثل ۱۸ یا ۲۴ که در طریقت نقشبندیه مهم هستند، وقتی با حروف ابجد حساب می‌شوند، احتمالاً اسم شخص یا اعداد متبرک باشند.

در پرسش این پژوهش که فرم کتیبه‌ها، نقوش و تزئینات در ساختار سنگ قبرهای این مجموعه مورد بحث است، باید توجه داشت با توجه به اینکه تیموریان با حمایت افرادی همچون شاهرخ تیموری و شاه سلطان حسین بایقرا آثار بی‌ظنیری در زمینه معماری به وجود آوردند، تزئینات، فرم

لمن آجاب دعوه الحق اتياً بقلب سليم و استبشر رحمه من الله و معرفته منه و هو الغفور الرحيم اعنى الصاحب الاعظم المغفور صدر مجامع صنا دید الوزراء والصدور، قدوه ارباب القلم بالزای الزین و عمدہ اشرف العجم بالفضل المبین الواصل الی جوار رحمه الله الودود خواجه زین المله والدین محمود بن الصاحب المفاضل المعظم خلاصه الاعالی بعوالی الهمم خواجه صدر الحق و الدین محمد الخوافی زین الله احوالهما و حقق امالهما». در پشت همان سنگ به خط درشت نوشته شده است: «الحکم لله العلی الکبیر». همان‌طور که در متن کتیبه آمده است، این لوح متعلق به قبر یکی از وزراء به نام «خواجه زین‌الدین محمود بن خواجه صدرالدین محمد الخوافی» بوده است که قبر او احتمالاً در همین جاست (اگر اطمینان داشته باشیم که سنگ جابه‌جا نشده باشد).

سنگ قبر شماره ۱۰ از مرکز دارای شکستگی شده که معمولاً در این سبک، اسم متوفی و تاریخ وفات نوشته می‌شده است. بر بخش بالایی در فضایی محرابی و کوچک، عبارت «الحکم لله» چشم‌نوازی می‌کند. بر بخش پایین‌تر عبارات «ولد مرحوم مغفور غلام» و «سال ۱۲۲۲» به خط نستعلیق خوانده می‌شود. حواشی شامل اشعاری جهت طلب عفو و مغفرت گناهان متوفی به خط نستعلیق است.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش، مجموعه مقبره مولانا زین‌الدین ابوبکر تاییدی با ۱۰۷ سنگ قبر و انتخاب ۱۱ نمونه از سنگ قبرهای قدیمی مورد مطالعه قرار گرفت. موضوع اساسی و قابل تفکر در سنگ قبور این مجموعه اعتقاد و تفکر غالب بازماندگان نشان است. به صورت کلی، موارد نقش بسته و مشهود بر روی سنگ‌ها را باید به دو دسته کتیبه‌ها و تزئینات تفکیک کرد. نقوش و تزئینات از دوره تیموری بوده و با ظرافت و زیبایی ملموسی انجام یافته است. گل‌های هشت‌پر که به شکل کنده‌کاری و حفره‌ای بر روی قبور انجام گرفته است، به مفهوم خیرات برای فرد متوفی بوده که با رفع تشنگی و گرسنگی پرندگان و جانداران همراه است. مضامین روی سنگ قبور به خداوند باقی و انسان فانی اشاره دارد. متن میان‌ی به شکل مستطیلی کشیده و به نقوش گیاهی و گل هشت‌پر با آبشخور تعبیه شده، شاید مرتبط با تمنای بهشت و شادی

- Bukhari, S. ibn M. (2004). *Anis al-Talebin and the people of the way* (K. I. Sarioghli, Ed.). Tehran: Cultural Works and Merits Association. (In Persian).
- Cooper, J. (2000). *Illustrated dictionary of traditional symbols* (M. Karbasian, Trans.). Tehran: Farshad. (Original work published date unknown). (In Persian).
- Dehkhoda, A. A. (1998). *Dictionary*. Tehran: University of Tehran. (In Persian).
- Goljan, M. (2004). *Common heritage: A brief overview of the culture and civilization of Eastern Iran and Transoxiana from Cyrus to Timur*. Tehran: Amirkabir. (In Persian).
- Hassanzadeh, F. (2021). *A study of tombstone carvings in the suburbs of Mashhad from the eighth century to the contemporary era (with emphasis on five selected tombs)* (Master's thesis, Ferdows Institute of Higher Education). (In Persian).
lib.ferdowsmashhad.ac.ir:1221/opa
- Hassanzadeh, F., & Sheikhi, A. (2024). Visual and thematic analysis of tombstone paintings in the village of Tabadkan, Mashhad. *Industrial Arts of Greater Khorasan*, 5(2), 27–44. (In Persian).
<https://doi.org/10.22034/hgj.2024.208912>
- Hohenegger, A. (1987). *Symbols and signs* (A. Solhjoo, Trans.). Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. (Original work published date unknown). (In Persian).
- Hosseini-Khachek, S. M. (2013). Investigation and study of tombstone designs in the Sefidchah cemetery in Galugah Behshahr (Master's thesis, Islamic Azad University, Central Tehran Branch). (In Persian). elmnnet-10654780-98104
- Hosseini, S. Z. (2018). The effects of Naqshbandi thoughts on the petroglyphs of cemeteries in the east of the country in the Timurid period (Case study of Torbat Jam, Taybad, Khaf, and Nashtifan) (Master's thesis,
- کتیبه‌ها و نقوش حکاکی شده بر روی سنگ‌قبرهای مزار مولانا زین‌الدین ابوبکر تایبادی و حضور طریقت نقشبندیه ریشه در معماری و تزیینات آن عصر دارد. در پرسش دوم پژوهش که وجوه افتراق و اشتراک آن در ادوار تیموریان به بعد را مورد بررسی قرار می‌دهد به این مهم باید اشاره کرد که در طریقت نقشبندیه آیات قرآنی، ادکار و ادعیه از مهم‌ترین شیوه این طریقت بوده که تأثیر مستقیم و غیرمستقیم آن را بر روی سنگ قبور می‌توان شاهد بود. این تأثیرات چنان عمیق بوده که حتی در دوره‌های بعدی نیز ادامه یافته است، اما با گذشت زمان کم‌رنگ‌تر می‌شود. کاربرد سنگ‌قبرهای مرتفع که در قبر خود مولانا و پسرش و سایرین مشاهده می‌شود، اشاره به جایگاه بلند متوفی و عالم پس از مرگ دارد که هنوز هم در میان اهل سنت قابل‌مشاهده است و این ویژگی از مشترکات آرامگاه اشخاص مطرح در طریقت نقشبندیه در شرق کشور است. درخت، نماد کل عالم و ترکیب آسمان و زمین است. سنگ‌قبر یکی از وجوه اشتراک این مناطق است که بعضی با توجه به سنت پیامبر(ص) با دو سنگ در بالا و پایین سر متوفی تزیین شده است. سنگ سفید با قامت بالا متعلق به خواجه زین‌الدین محمود بن خواجه صدرالدین محمد الخوافی نشان از جایگاه او دارد که بر روی آن با خط ثلث عباراتی در توصیفش نگارش شده است.

References

- Ahmadzadeh, F., Hosseini, S. H., & Nursi, H. (2018). A study on the understanding of the themes and motifs of the tombstones of the Goran tribe in the city of Islamabad Gharb (formerly Shahabad). *Theoretical Foundations of Visual Arts*, (5), 79–92. <https://sid.ir/paper/267678/fa>
- Behravanfar, S. (2021). *Formal and content analysis of tombstone designs in Sheikh Ahmad Jam cemetery* (Master's thesis, Ferdows Institute of Higher Education). (In Persian).
lib.ferdowsmashhad.ac.ir:1221/opac/temp/15004.pdf
- Belser, S. (2006). *Islamic art and architecture* (A. Eshraghi, Trans.). Tehran: Soroush. (Original work published date unknown). (In Persian).

- Pouyan, J., & Khalili, M. (2010). Semiotics of tombstone designs in the Dar al-Salam cemetery of Shiraz. *Book of Moon and Art*, 144, 98–107. (In Persian). <https://noo.rs/iXR86>
- Rahbar, E. (2021). A historical study of the reflection of gender symbolic developments on women's tombstones from the Qajar period to the contemporary period. *Jelweh Honar*, 13(2), 21–33. (In Persian). <https://doi.org/10.22051/jjh.2021.33357.1569>
- Salehi-Kakhki, A. (2011). Identification and description of the tombstone of Khwaja Alaeddin Ali Sanei Bakharzi. *Historical Researches of the University of Isfahan, Serial 12*, 87–96. (In Persian). <https://noo.rs/plCg6>
- Saluti-Sorkheh, R. (2016). A descriptive and comparative study of the structure of Kufic inscriptions on tombs and altars in Yazd (Master's thesis, Semnan Art Faculty). (In Persian). <https://noo.rs/J1pZH>
- Samad, P. (2016). Archaeological survey of Islamic tombstones in Meshkinshahr County; case study of Onar Cemetery (Master's thesis, University of Mohaghegh Ardabili). (In Persian). <https://noordoc.ir/thesis/view/209515?viewType=pdf>
- Samari, M., & Rezalou, R. (2020). *Study and classification of tombstones of the Safavid period (Ardabil City)*. **Anastasis: Research in Medieval Culture and Art**, 7(1), <https://doi.org/10.35218/armca.2020.1.04>
- Seif, H. (2018). *Stone carving*. Tehran: Tehran City Beautification Organization. (In Persian).
- Seyed-Hassani Pilerud, L., & Param, A. (2019). A study of the symbol of the eight-pointed star (Shamsa) in the Islamic and pre-Islamic periods. In *Proceedings of the Third International Conference on Architecture, Civil Engineering, Agriculture and Environment* (Sofia, Bulgaria). (In Persian). <https://civilica.com/doc/934315>
- Ferdows Institute of Higher Education). (In Persian). <https://hamyaar.ir/p/42838>
- Jabbari Kalkhoran, S., & Khobiri, M. R. (2010). Historical stone inscriptions of Yazd city. *Art Month*, (145). (In Persian). <https://noo.rs/9q9yX>
- Kameli, Sh., & Aminpour, A. (2017). Study of symbolic depictions of the sun in altars and altar-shaped tombstones from the 4th to 7th centuries AH. *Bi-Quarterly Journal of Comparative Art Studies*, 7(13), 63–77. (In Persian). <https://mth.aui.ac.ir/article-1-732-fa.html>
- Malekzadeh Qale Ghasemi, S. (2017). Symbolism of the tombstone designs of Takht-e-Foulad Cemetery in Isfahan (Master's thesis, University of Mazandaran). (In Persian). <https://rms.umz.ac.ir/~mrostami/ViewResearch.aspx?ResearcherID=44550>
- Marouf-Aghdam, I., Hajizadeh Bastani, K., Zarei, A., Mahmoudi Nasab, A. A., & Shahbazi Shiran, H. (2019). Study and cultural recognition of tombstone motifs in Eastern Mokrian cemeteries in the Qajar era. *Bi-Quarterly Journal of Islamic Art*, 7(19), 63–85. (In Persian). <https://doi.org/10.22077/nia.2020.3581.1345>
- Mehrabi Hafeshjani, S. (2016). A study on the ritual motifs of tombstones in the city of Hafeshjan in Chaharmahal-Bakhtiari province of Iran. (In Persian). <https://sid.ir/paper/859962/fa>
- Mousavi Haji, S. R., Khodadoust, J., & Pouraliyari, S. (2012). Sufi tomb-building style in eastern Khorasan: Bakharz, Torbat Jam, Taybad and Herat. *Quarterly Scientific Research Journal of Greater Khorasan*, 3(9), 63–70. (In Persian). <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22516131.1391.3.9.6.5>
- Parsay-e-Bukharai, K. M. ibn M. (1975). *Qudsiyyah* (Words of Baha' al-Din Naqshband). Tehran: Association of Cultural Works and Merits. (In Persian).

- Seyedin, A. (2008). *Pashmina-clad (Culture of Sufi Dynasties)*. Tehran: Ney. (In Persian).
- Sheikhi, A., & Jahaniyan, A. (2018). Study and identification of themes and motifs of preserved tombstones in Harunieh Toos. *Negarineh of Islamic Art*, (16), 81–92. (In Persian).
<https://doi.org/10.22077/nia.2018.1628.1123>
- Tanavoli, P. (2009). *Tombstone*. Tehran: Bangah. (In Persian).
- Tanavoli, P. (2013). *History of sculpture in Iran*. Tehran: Nazar. (In Persian).
- Vaez-Kashfi, M. F. A. ibn H. (1977). *Rashhat Ain al-Hayat* (A. A. Moinian, Ed.). Tehran: Nouriani Charity Foundation Publications. (In Persian).

